

Гладышчук А. А.

Да вызначэння магчымага месца лакалізацыі Берасцейскага манетнага двара (мынцы)

98

Уступ

У чэрвені 1981 г. трое дарослых і хлопчык 9-ці гадоў стаялі перад будынкам новага, толькі што пабудаванага, першага ў Беларусі археалагічнага музея «Бярэсце», вакол якога яшчэ не прыбралі будаўнічы хлам, і вырашалі справу, якім чынам можна цяпер разабраць і вынесці наверх з пабудаванага музея часовы насціл, што абараняў усе гэтыя гады ўнікальны археалагічны раскоп ад разбурэння, каб ўсё пры гэтым раскопе засталася цэлым.

Нечакана адзін з дарослых хутка нагнуўся да зямлі і, на вялікае здзіўленне малога хлопчука, у яго руках апынулася старая невялічкая запэцканая манетка. Абчысціўшы ад зямлі, ён паднёс яе да вачэй і няспешна прамовіў: «Баратынка... Тут чаканілі». Гэтым дарослым быў вядомы берасцейскі нумізMAT і краязнавец, супрацоўнік краязнаўчага музея ў Берасці Міхаіл Іванавіч Алексяюк. Праўду сказаў Міхаіл Іванавіч, але ніхто тады асаблівай увагі на яго прамову не звярнуў, іншымі былі клопаты таго часу.

Мынца ў Берасці

Мынца, альбо манетны двор, у Берасці быў створаны па рашэнні Варшаўскага сейма ад 22 сакавіка 1659 г., дзе спецыяльнай пастановай «Mennica W. X. Litew.» вызначалася, што «менніца будзе створана ў ВКЛ

для сучасных асаблівых спажыванняў у Рэчы Паспалітай, абдумваючы спосабы выплаты нашаму войску вінаватых запазычанасці. Таму з агульнай згоды пастанаўляем, каб яе ў Берасці [Brześciu Litewskim] заснаваць і як хутчэй паставіць... І ў першую чаргу дазваляем адчаканіць адзін міліён шэлягамі»¹.

Але разбуральная і працяглая вайна, ахапіўшая практычна ўсю тэрыторыю ВКЛ, надоўга прымусіла забыць аб выкананні гэтай пастановы Варшаўскага сейма. Толькі 6 ліпеня 1665 г.² было прынята канчатковае рашэнне аб пачатку эмісіі медных літоўскіх солідаў альбо шэлегаў у Берасці, атрымаўшых народную мянушку «баратынкі».

Каб зразумець, якія ўмовы для гэтай важнай справы на той час існавалі ў Берасці, паглыбімся спачатку ў падзеі 1660 г., якія для горада і яго жыхароў аказаліся катастрафічнымі.

Літоўскі паход 1659 г. маскоўскага князя Івана Хаванскага Тараруя

Не даследуючы ў даннай працы трагічных падзей 1659—1660 гг. для нашых мясцін, прывядзём дзве вытрымкі сучасных ваенных гісторыкаў, расійскага і польскага, якія апіраюцца на архіўныя крыніцы.

Маскоўскі гісторык Алег Курбатаў піша:

«Спускашыўшы г. Каменец, маскоўскія палкі ў ноч на 29 снежня падашлі на лёдзе Заходняга Буга і «ізгонам» узялі «вялікі горад» Брэст (РГАДА. Ф. 210. Оп. 5. Д. 87. Л. 2). Праўда, у добра забяспечаным і ўмацаваным замку замкнуліся чатыры роты пяхоты на чале з «немчынам італьянскай зямлі Ергыкам Кандратам», якія адбілі першыя прыступы. Хаванскі адступіў за горад «атабарыўшыся вазамі» і адправіў пагоню за ўцякаючымі літоўскімі абозамі»³.

Польскі гісторык Кшыштаф Касажэцкі аб той жа падзеі паведамляе наступнае:

«8 студзеня маскоўскія войскі былі ўжо пад Берасьцем. Яны адразу занялі горад. Напэўна, ужо ў гэты дзень спрабавалі здабыць штурмам Берасьцейскі замак. Аднак залога пад камандаваньнем пяхотнага гетманскага ротмістра Сьвяніціцкага, якую зь перабольшваньнем ацэньвалі ў цэлыя 2 тыс. жаўнераў, адбіла непрыяцеля, на якога так-

1 Volumina Legum // 679/15. Mennica W.X. Litew. Petersburg, 1860. Т. IV. S. 317.

2 Рябцевич В. Н. О чем рассказывают монеты. Минск, 1978. С. 140.

3 Курбатов О. А. «Литовский поход 1660 г.» кн. И. А. Хованского и битва при Полонке 18 июня 1660 г. // Славяноведение. 2003. № 4. С. 25—40.

сама значнае ўражаньне мусілі зрабіць моцныя фартыфікацыі Берасцейскай крэпасці. Расейцы адступілі ад Берасця і, перайшоўшы праз Буг, сталі лягерам у недалёкай ваколіцы паміж Берасцем і Белай. Аднак яны не намерваліся так лёгка адмовіцца ад важнай мэты, якой было авалоданьне Берасцейскай крэпасцю. Яны таксама не спалохаліся, як, можа, меркавала берасцейская залога, яе ўмацаваньняў⁴.

А далей здарылася тое, чаго менш за ўсё чакаў непрыяцель. У замку, дзе схавалася ад ворага шмат навакольнай шляхты і мяшчан, з дазволу камандавання пачалося піршаства, як быццам берасцейцы дабылі перамогу над Хаванскім. І гэты бяздумны і ашалелы пір працягваўся некалькі дзён, пакуль адзін з маскоўскіх вязняў, якіх утрымлівалі ў турме замка, не ўцёк у ноч на 3 студзеня (А. Курбатаў) альбо 13 студзеня (К. Касажэцкі) і хутка аказаўся ў лагеры Хаванскага. Вось так аб гэтым паведамляе Алег Курбатаў, карыстаючыся расійскімі архіўнымі дакументамі:

«У ноч на 3 студзеня 1660 г. адзін са зняволеных у замку маскоўскіх вязняў (дараванне за палоннае цярпенне атрымалі ў сакавіку 1660 г. 26 “брэсцкіх сядзельцаў” (РГАДА. Ф. 396. Оп. 2. Д. 313. Л. 43, 44 об.) змог выбрацца за сцены [замка] і папярэдзіць Хаванскага, “што ўсе п’яныя”. Той неадкладна, “маючы з сабою драбіны”, даскакаў да Брэста, пачаў прыступ і на гэты раз узяў горад. Яго “выталілі і высяклі”, не пашкадаваўшы і многіх мірных жыхароў: “жанчын і мужчын, шляхту і не шляхту, дарослых і малых, нават грудных дзяцей у тым мястэчку і замку бязлітасна забілі”. Цэлы забітых (ад 1 700 да 1 900 чалавек) былі кінуты без пахавання ў роў крэпасці (Pamiętniki Samuela i Bogusława Kazimierza Maskiewiczow. Wrocław, 1961. S. 273, 274; Walewskij A. Historia wyzwolenia Rzeczypospolitej. Krakow, 1872. T. II. S. 144, 145; Vorbek-Lettow M. Skarbnica pamięci. Wrocław, 1968. S. 288). Каменданта, ротмістраў і шмат іншых палонных (усяго 50 чалавек) Хаванскі адправіў у Маскву (РГАДА. Ф. 210. Оп. 17. Д. 73. Л. 125—130)»⁵.

Такая вось страшная і трагічная справа адбылася ў Берасці 13 студзеня 1660 г. (па К. Касажэцкаму). Дзень, які ў тысячагадовай гісторыі Берасця мае права на ўтрыманне ў памяці. Хутка пасля трагічных падзей у студзені 1660 г. у Берасцейскі замак, які, заўважым, застаўся ў выніку раптоўнага штурму неразбураным, прыбыў аўстрыйскі афіцэр, капітан Разенштэйн, якога паслаў генерал Готфрыд Гайштэр для наладжвання

4 Касажэцкі К. Кампанія 1660 году ў Літве. Мінск : Часопіс «Arche», 2011. С. 114—115.

5 Курбатов О. А. Указ. соч.

кантактаў з Хаванскім. Аб гэтым пасольству ў Берасці капітан склаў падрабязную справаздачу, у якой дастаткова адвёў месца таму, што бачыў сваімі вачыма. Гэты рапарт пазней цытаваў генерал Гайштэр, прыводзячы паміж іншымі і словы капітана Разенштэйна:

«Што датычыць наводзін маскалёў, я пераканаўся... амаль на свае вочы, што яны супраць сваіх непрыяцеляў забойствамі, пажарамі і вогнішчамі ваююць. Апошнія смаркачы з маскоўскага войска не прабачаюць ні гарадам, ні замкам, ні вёскам, але ўсіх жыхароў бяз розьніцы: жанчын, мужчын, шляхту, ня шляхту, дарослых і малых, нават немаўлят пры грудзях у гэтым горадзе [у Берасьці] і ў замку бязлітасна пазабівалі, некаторым рукі і ногі зьвязалі і жыўцом пяклі, некаторых кіямі і корбачамі на сьмерць біць загадвалі. І сапраўды, каля 1 700 трупай, г. зн. галоў, выцягнутых з замку, накрытых соломай і непахаваных, яшчэ перад нашым ад'ездам ляжала. Пажадай іх, Божа, у апошні дзень ускрасіць да збаўленьня... (Walewski A. Historia wyzwolonej Rzeczypospolitej wpadającej pod jarzmo domowe za panowania Jana Kazimierza (1665—1660). Krakow, 1872. T. II. S. 145 ; Vorbek-Lettow M. Skarbnica pamięci. Wrocław, 1968. S. 288)».

Гэта ўсё паказвае на тое, што Берасце, як горад, у пачатку 1660 г. перастаў існаваць, але заставаўся замак, які Хаванскі загадаў яшчэ больш умацаваць і пасадыць там гарнізон з 1 000 жаўнерамі. Гэты маскоўскі гарнізон, грабячы і знішчаючы наваколле, заставаўся ў замку да канца 1660 г. Але пры канцы 1660 г. пад пагрозай штурму замка і надыходзячай зімы маскоўцы далі згоду на капітуляцыю, якая адбылася раней дамоўленай даты 24 снежня 1660 г.:

«Расейцы павінны былі [пры выхадзе з замка] кідаць свае харугвы пад ногі каралеўскіх камісараў. Потым скруціць іх і пакласьці на свае вазы. Дамова прадугледжвала, што іх завязуць да маскоўскіх межаў. Ім можна было забраць толькі мушкеты і кулі на пяць зарадаў. Усю дарогу мусілі несць іх зьвешанымі ўніз, а таксама ім нельга было да самых царскіх межаў раскручваць сваіх штандараў»⁶.

Праўда, пакінулі замак ужо не 1 000 жаўнераў, а толькі 600, пры гэтым частка з іх адразу перайшла на каралеўскую службу.

Такім чынам, ні пры ўзяцці замка маскоўцамі ў пачатку 1660 г., ні пры іх капітуляцыі ў канцы 1660 г. каралеўскаму войску, разбуральных штурмаў фартэцыі, у ваенным сэнсе гэтага слова, не здарылася. Гэта можа азначаць адно, што замкавая тэрыторыя ў 1661 г. заставалася

6 Касажэцкі К. Пазнач. твор. С. 117.

ў Берасці адзіным месцам, прыстасаваным для жыцця і нейкай практычнай дзейнасці.

У замку пасля капітуляцыі не знайшлі шмат багаццяў, на што вельмі спадзяваліся, але нечакана выявілі шмат стратэгічнага прадукту — солі: цэлых 100 бочак. Гэта стала прычынай інвентарызацыі замка, якую загадаў зрабіць кароль Ян Казімір Францішку Бялінскаму, які на той момант з'яўляўся генеральным камендантам усіх войск пад Берасцем.

Інвентар фартэцыі Берасцейскай ад 6 студзеня 1661 г.

Змест інвентару Берасцейскага замка ад 6 студзеня 1661 г. не толькі надзвычайна цікавы дакумент, але і з'яўляецца надта важнай гістарычнай крыніцай для адпаведнага ўспрымання вынікаў трагічных падзей, якія здарыліся ў Берасці ў 1660 г. Поўнаасцю інвентар Берасцейскага замка надрукаваны ў першыню ў працы: «Інвентары Берасцейскага замка і горада пасля 1660 г.». Таму прывядзем толькі яго ўрыўкі, якія могуць мець адносіны да разглядаемай тэмы:

«Інвентар Фартэцыі Берасцейскай па дэакупацыі ад непрыяцельскіх рук... У годзе 1661, дня 6 студзеня складзены мною, Аляксандрам Слізнем, стольнікам ашмянскім... віцэ эканомам берасцейскім...»

Будынкi: Будынак вялікі, які перароблены ў шпiхлер для захавання збожжа, калiсьцi гэты дом быў судовым, перад акупацыяй з замка перанесены да акупаў; будынак з дзвюма белымi хатамi Я. М-цi пана Яна Звера цалкам перанесены ў замак; розных будавань, хат i пякарэнь, перанесеных з горада ў замак, штук — 86(!); будынкаў з гарышчамi для пражывання — 4; лазень — 3; на бульварыку з боку горада капліца, зробленая з хаткi — поўная iкон, са складзеным асобным рээстрам за подпісам папа, так як iконы з розных касцёлаў i цэркваў; хат у вале з дошак — 2; доўгая шопа, дзе соль была — 1; iншых хлеўчыкаў з драпiц — 5; крам — 2; на валах штакеты з дрэва i абломкi з дошак. Кругом з дрэва добрага. Частка ад Буга — выгарэла; жалезная брама адкрываецца на дзве стараны. Для ўцякання. У вале зроблены ход, выраблены дзеравам, з дзвюма дзвярамі. У шыi [вузкім месцы] адна. А другая ўнутраная на дзве стараны адкрываецца), дзе порахі, свінец i кулі; солi бачковай упакованай у замку засталася 100 бочак...»⁷.

Нават хуткі погляд на інвентар 1661 г. сведчыць пра тое, што Берасцейскі замак быў яшчэ ў стане вытрымаць доўгую асаду, але

⁷ Гладышук А. А., Никитчик А. Д. Инвентари Берестейского замка и города после 1660 года // Вестник БрГТУ. Гуманитарные науки. Брест, 2013. № 6 (84). С. 42—50.

склаўшаяся ў канцы 1660 г. ваенна-палітычная сітуацыя была не на карысць Масковіі, што і прымусіла «маскоўскіх сядзельцаў» у замак замест павольнай гібелі капітуляваць. Для нас гэта азначае — аставіць абжыты замак цэлым. Па сутнасці, як вынікае з інвентару, замак у 1661 г. прадстаўляў сабою цесна забудаваную і добра ўмацаваную фартэцыю, якая, па ацэнцы М. А. Ткачова, магла займаць плошчу прыкладна ў 2 га⁸.

Аб тым, якім заставаўся сам горад у 1661 г., сведчыць іншы дакумент: «*Просьба берасцейскіх абывацеляў да караля Яна Казіміра, аб дараванні ім некаторых новых праў і аднаўленні былых — старажытных, пасля разбурэння г. Берасця маскоўскім войскам у 1660 г.*». З гэтай просьбай да яго звярнулася малая горстка ўцалелых жыхароў Берасця 6 мая 1661 г. Каб адчуць маштаб катастрофы, гэты дакумент трэба прачытаць поўнацю:

«На вrade кгродскомъ Берестейскомъ [горад яшчэ спрабаваў у старарускай літарацыі захаваць дакументальна сваё сапраўднае імя], передо мною Ерoнимомъ Казимиромъ Еленскимъ, хоружимъ и подстаростимъ Берестейскимъ, [далей пераклад з польскага] засмуціліся, знаходзячыся ў вялікім абагаўленні і пакутах сваіх, і апавядалі, пан Габрыэль Раманоўскі і пан Раман Маціевіч — бургамістры, выбраныя нязначным паспаліцтвам знішчанага горада Я. К. М. Берасця [Brześćkiego] на цяперашні тысяча шэсцьсот шэсцьдзесят першы год, аб наступным: што ў мінулым годзе, тысяча шэсцьсот шасцідзесятым, у месяцы студзені, восьмага дня, калі праціўнік Moskwićin [маскоўскі], уваліўшыся ў горад Берасце [Brześć], не толькі горад, а і таго ж года, месяца студзеня, трынаццаціга дня, таксама захапіў замак Берасцейскі [Brzeski]; а пры ўзяцці замка, нябожчык, пан Сямён Сапальскі, пан Васіль Рамановіч — бургамістры, Панас Севашкевіч і Станіслаў Ясецкі — райцы, з другімі сваімі калегамі і нямала паспаліцтва, якія пры сваіх вольнасцях заставаліся ў Берасцейскай [Brzeskiej] фартэцыі, загінулі.

Пры іх гібелі згінулі і ўсе прывілеі, дадзеныя гораду і якія знаходзіліся пры іх, менавіта: века даўняга, набожнай памяці, найяснейшых іх міласці каралей польскіх і вялікіх князёў літоўскіх, на вечныя часы продкамі іх патомству дадзеныя, як тыя прывілеі на гарадскія вольнасці, як і на рамёствы, якія належалі мноству розных цахоў, і цяперашнім найяснейшым Янам Казімірам, каралём польскім і вялікім князям літоўскім, шчасліва пануючым і панам нашым міласцівейшым,

8 Ткачев М. А. Замки Беларуси. Минск, 2005. С. 41.

таксама пацверджаныя — таксама і ўсе кнігі іх Магдэбургскага права прапалі; і што важна, прапалі падаткавыя квітки і падымныя з розных пабораў і розных іх міласці паноў паборцаў, і даўнія аддаванні падымных, належачых скарбу іх каралеўскай міласці, якому яны служылі — ад *Moskwicina* ўсё знішчана; і горад Берасце [Brześć] да найменшага будынка разбураны, спалены і асуджаны да знішчэння.

Зыходзячы з вышэй выкладзенага і пасля адступлення непрыяцеля з Берасцейскага [Brzeskiego] замка, нешматлікія мяшчане, якіх Гасподзь Бог міласцю сваёй святой уратаваў ад непрыяцельскага мяча і дараваў жыццё, вярнуўшыся ў вялікім смутку і жалі на свае пажарышчы (бо іх вельмі малая горстка засталася), каб горад Берасце [Brześć] да канца не знішчыўся і паспалітае мяшчанства размножылася, аднадушна пагадзіліся на бурмістраўства, каб парадак у сваім горадзе ладам шоў, выбраўшы для гэтага вышэй згаданых асоб; зварочваецца да Яго Каралеўскай Міласці і ўсёй Рэчы Паспалітай, каб яны мелі магчымасць на сваіх вуліцах пабудавацца, молячыся аб літасці і вольнасці, і каб іх знішчаныя прывілеі Я. К. М., пан наш міласцівы, прывілеем сваім устанавіў і пацвярдзіў, над імі ўсімі зжаліўся, зрабіў міласць, і каб у наступным, ад абставін знішчэння тых спраў і квіткаў падымных, хлопатаў яны якіх-небудзь не цярпелі — патрабуюць таксама, каб гэтае іх расказванне было прынята да гарадскіх берасцейскіх [Brzeskiech] кніг і было туды ўпісана. [Далей на старарускай] Што естъ записано»⁹.

Па сутнасці, гэта вельмі важны дакумент у гісторыі горада, які даў адмашку адраджэння знішчанага ў 1660 г. Берасця, г. зн. пабудовы фактычна новага горада на тым жа самым месцы. Гэтыя важныя абставіны не заўсёды ўлічваюцца пры разгляданні тых альбо іншых пытанняў па гісторыі горада.

Берасцейская мынца

Як ужо падкрэслівалася, канчатковае рашэнне аб эмісіі шэлегаў альбо «баратынак» у Берасці было прынята 6 ліпеня 1665 г. Вядома, што з 4 снежня 1665 г. па 16 снежня 1666 г. у Берасцейскім манетным двары (мынцы) адчаканілі 240 680 150 медных шэлегаў на суму 2 674 268 злотых і 10 грошаў¹⁰. На самой справе пасля нескладаных арыфметычных

9 АВАК (Акты Виленской археографической комиссии). Акты Брестского гродского суда. Т. III. Вильна, 1870. С. 362—363.

10 Сінчук Й. Бэрысьціўска мінныца в 1665—1666 роках // Жітвјежа (поліська) штудійно-прахтыцька канферэнцыя. Пынськ, 1990.

дзеянняў атрымліваецца дзівосны вынік: берасцейскі манетны двор кожную хвіліну «выдаваў на-гара» 7 баратынак альбо медных шэлегаў. Гэта калі праца ішла поўныя суткі без усялякіх перапынкаў і кожны дзень, што ўявіць рэальна вельмі цяжка пры ручной чаканцы манет. З гэтага, прынамсі, выцякае два вынікі: альбо прыведзеная лічба — фальсіфікацыя, альбо працэс чаканкі быў неяк механізаваны.

Паўстае паўнапраўнае пытанне: «у якім месцы знішчанага горада магла знаходзіцца Берасцейская мынца?». Згадаем, што Андросаўскае перамір'е, якім скончылася вайна паміж Масковіяй і Рэччу Паспалітай 1654—1667 гг., было падпісана толькі 9 лютага 1667 г. Такім чынам, у Берасці пасля 1661 г. пры адсутнасці людскіх і матэрыяльных рэсурсаў, калі дзяржава яшчэ знаходзілася ў стане вайны, адсутнічала магчымасць весці нейкія маштабныя работы па ўзнаўленні горада.

Тады лагічным вынікам з гэтага паўстае, што ў знішчаным і неадноўленым яшчэ горадзе месцам, дзе можна было наладзіць чаканку грошай, мог з'яўляцца толькі замак. На жаль, малалікія пісьмовыя крыніцы таго часу не вызначаюць месца размяшчэння Берасцейскай мынцы ў 1666 г. Але на карысць такога дапушчэння можа быць і тое, што менавіта Берасцейскі замак, а не горад, падпадаў пад каралеўскую, а значыць, дзяржаўную юрыдыстыку. А эмісія грошай з'яўлялася, зразумела, дзяржаўнай справай.

Калі таксама звярнуць увагу на магчымую механізацыю працэсу чаканкі грошай, аб чым гаварылася вышэй, то ў Берасцейскім замку такое механічнае прыстасаванне, як «фалюш» альбо ступа для таўчэння пораху, якая прыводзілася ў рух вадой, існавала, і яе няцяжка было, у прыныцыпе, прыстасаваць таксама для чаканкі манет¹¹.

Паўстае таксама лагічнае пытанне: «ці маглі існаваць на той час у Берасці альтэрнатыўныя месцы для такой важнай справы, як эмісія грошай, напрыклад, езуіцкі калегіум альбо іншы кляштар?». Але як растлумачвае Е. Д. Квітніцкая, езуіты ў Берасці з'явіліся ў 1609 г. і спачатку яны знаходзіліся пры прыхадскім касцёле¹². Потым каля рынку ў 1621 г. набылі каменны дом, а будаўніцтва калегіума развярнулі толькі пасля таго, як ім была перададзена ў 1664—1665 гг. тэрыторыя былых каталіцкіх могілак, якія належалі прыхадскаму касцёлу. Касцёл жа

11 Басов С. В., Гладышук А. А. Рурмус — основной элемент системы водоснабжения Берестейского замка XVI века // Архитектурное наследие Прибужского региона. Сохранение и культурно-туристское использование. Брест, 2010. С. 45—50.

12 Квитницкая Е. Д. Белорусские коллегиумы XVIII в. // Архитектурное наследство. М., 1972. Т. 19. С. 12—26.

езуітаў, узведзены ў 1653—1659 гг., у 1659 г. быў спалены маскоўцамі¹³. І далей: драўляны кляштар аўгусцінцаў толькі ў 1672 г. быў перанесены на Рыначную плошчу Берасця; кляштар бернардзінак у 1655—1660 гг. быў знішчаны; мураваны кляштар бернардзінцаў у час вайны таксама значна пацярпеў і згарэў; кляштар брыгітак быў пабудаваны толькі ў 1751 г.; кляштар дамініканцаў быў знішчаны падчас вайны з Масковіяй; кляштар трынітарыяў быў пабудаваны пазней, у 1730—1760 гг. і г. д.

Тэарэтычна магчымасць існавання манетнага двара пры адным з кляштараў разглядаць можна, але яна вельмі малаверагодная. Напомнім, увесь 1660 г. у Берасцейскім замку знаходзіўся 1 000-ы маскоўскі гарнізон, які веў несупыняльныя ваенныя дзеянні ў Берасці і ваколіцах Берасця. Таму горад і яго бліжэйшыя ваколіцы практычна да 1661 г. былі знішчаны.

Яшчэ адна немалаважная акалічнасць на карысць размяшчэння манетнага двара ў замку. Замак у 1666 г. з'яўляўся ваенным абаронным аб'ектам (яшчэ працягвалася вайна), які быў умацаваны і добра ахоўваўся, што для грашовай справы было таксама важнай абставінай.

Берасцейскім манетным дваром спачатку распараджаўся Кір Бандзінэлі, верагодна, італьянец. Дакумент 1666 г., з урыўкамі якога будзе цікава пазнаёміцца, склаў аб гэтым часе вельмі рэалістычнае ўражанне:

[Спачатку на старарускай мове, як у дакуменце]. «Упоминальный листъ короля Яна Казимира, суперъ-интенденту Брестскаго монетнаго двора Киру Бандинели, чтобы работники монетнаго двора не делали оскорблений Брестскимъ жидамъ... [Далей пераклад з польскага]. Ян Казімір, Божай міласцю кароль польскі і etc. Высакароднаму Цырусу Бандзінэлі, суперінтэнданту Берасцейскай [Brzeskiej] менніцы, дружалюбнаму нашаму подданнаму, міласць наша каралеўская. Высакародны, слушны нам прыяцель! Давялі да нас праз некаторых паноў рады і чыноўнікаў нашых, якія знаходзяцца на гэты час на нашым боку, усе яўрэі Берасцейскага [Brzeskiego] кагала, што рамеснікі і абслуга менніцы Берасцейскай [Brzeskiej], якія на гэты час там знаходзяцца, згаданых яўрэяў без усялякай прычыны ў дамах і на вуліцах не толькі ганебнымі словамі зняважаюць, але таксама абразы і шкоду робяць, і чыняць розныя замахі на іх дабро і здароўе. Мы тады, кіруючыся далейшымі разуменнямі, хацелі б па слушнасці вашай сур'ёзна загадаць, каб знаходзячыся пад тваёю ўладаю слушныя цябе рамеснікі і чэлядзь

13 Вялікае княства Літоўскае. Т. 1. Мінск, 2005. С. 318—321.

менніцы Берасцейскай [Brzesckiey] яўрэям Берасцейскім [Brzesckim] ніводнай крыўды і шкоды, знявагі і замахаў на здароўе, як і на іх дабро, не рабілі, патрабавалі гэтага і ў з'явіўшыся з данясеннем на цябе скаргі, каб справядлівае неадступна таксама рабілі, інакш не будуць мець паслушэнства сваяго перад нашай міласцю. Дадзены ў Варшаве, дня шаснаццаціга месяца Марта, Божаго года тысяча шасцісот шэсцьдзесят шостага, панавання нашага польскага — сямнаццаціга, а шведскага — васьмнаццаціга года...»¹⁴.

Зразумела, у дакуменце сапраўдная прычына ўзнікшай непрыязні паміж рамеснікамі манетнага двара і берасцейскімі яўрэямі не называецца, але аб гэтым няцяжка здагадацца: берасцейскіх яўрэяў рамеснікі пацяснілі з «гаспадарскай» тэрыторыі, якой з'яўляўся замак, і пацяснілі, бачна, грунтоўна. Інакш цяжка зразумець, як мяшчанская звычайная скарга ўзнялася да каралеўскай міласці. Зразумела, што берасцейскі кагал, які быў адсунуты ад вельмі прыбыльнай справы, тут жа запратэставаў. Прыём выпрабаваны. Але звернем увагу на зусім іншае.

У Рэчы Паспалітай тым часам наступіў грашовы калапс. Схамянуўшыся, польскі кароль Ян Казімір у 1667 г. выдаў загад на закрыццё ўсіх манетных двароў, у тым ліку і ліст на апячатванне Берасцейскай мынцы:

«Кароль Ян Казімір, з прычыны трактата пад Ленговічамі і з прычыны пільнай просьбы станаў Рэчы Паспалітай, дае згоду на закрыццё ўсіх манетных двароў у Рэчы Паспалітай. Па гэтай прычыне ён загадвае і жмудскаму каштэляну Ордзе, каб, з атрыманнем гэтага ардынанса, неадкладна быў апячатаны манетны двор і ў г. Берасці. Але так як народжаны Баратыні, Асецкі стараста, утрымальнік гэтага манетнага двара, які трымае кантракт з Рэччу Паспалітаю на чаканку манеты, у адносінах да Рэчы Паспалітай выканаў яго дакладна, а для сябе, згодна гэтаму ж кантракту, не ўспеў адчаканіць да палутара мільёна злотых, то кароль дапускае гэтую меру толькі да наступнага, бліжэйшага сейма».

29 снежня 1667 г. гэты ліст «на вrade кгородскомъ Берестейскомъ» быў паданы «ку актикованью до квитъ кгородскихъ Берестейскихъ». Змест гэтага ліста не будзем прыводзіць поўнасю, а толькі згадаем вельмі важнае для нашай тэмы яго галоўнае палажэнне, згодна якому кароль загадаў жмудскаму каштэляну Станіславу Вінцэнцыю Ордзе і

14 АВАК. Акты Брестскаго гродскаго суда. Т. IV. Вильна, 1870. С. 29.

двараніну скарбаваму і пісару Аляксандру Бейнару, каб яны, «старанна праінвентараваўшы ўсе прылады менніцы, іх склалі ў адным склепе і той склеп апячаталі сваімі пячаткамі, а таксама пячаццю пасрэднага народжанага Баратыні».

Ліст быў напісаны ў Варшаве 28 снежня 1666 г., а закрыццё Берасцейскай мынцы было прыведзена да выканання 29 студзеня 1667 г.¹⁵ Варшаўскі ж сейм у сакавіку 1667 г. дэклараваў, што без асобага кансэнсусу ў Рэчы Паспалітай манетныя двары не павінны будучы адкрывацца¹⁶. Лёс Берасцейскай мынцы быў прадвызначаны.

Але ў прыведзеным дакуменце нечакана з'явіўся важны аргумент, які можа дапоўніць перакананне, што мынца магла знаходзіцца менавіта ў замку — гэта існаванне на той час у замку адпаведнага склепа альбо піўніцы, у якім маглі па загаду караля скласці прылады зачыненай мынцы.

Адказ на гэтае пытанне знаходзім у інвентары 1682 г.: «З увахода ад горада мост на двух лёдарэзах накладзены, але дылі знізу падгніўшыя патрабуюць замены, пасярэдзіне маста паміж лёдарэзамі звод з адной стараны замацаваны ланцугом, да самага замка вароты ўстаўлены на бакам дылямі, але і яны патрабуюць рэстаўрацыі. Ідучы ад брамы да набудовы на левую руку склеп і альбо піўніца мураваная, падпёртая калонамі, якая ператвараецца ў руіну, зверху над шыяй падбіта драціцай. Па правую руку будынак, які знаходзіцца пад аднім дахам, уваходзячы ў які — сені, а з іх кухня, на левую руку камора з пакойчыкам, пры сабе маючая сені, вакон двое, з правага боку будынка прасеўшыя флігелі, на правую руку пад тым жа дахам хата з флігелем і печ, і з двума вокнамі, з той хата з памяшканнем з вокнамі, на ўсіх дзвярах засоўкі і клямкі...»¹⁷.

Пэўнае і законнае пытанне: «не тое гэта месца, дзе ў 1666 г. чаканіліся берасцейскія баратынкі?». Прайшло не так шмат часу, усяго 16 гадоў, каб сцёрліся поўнасцю сляды ў замку ад таго манетнага двара, дзе магла адбывацца чаканка берасцейскіх баратынак. Таму звернем увагу на магчымую лакалізацыю піўніцы-склепа ў замку, аб якой дакладна таксама паведамляе Д. Сапега ў «Рэстры замка Берасцейскага...» у 1566 г.: «...півніца великая мураваная за кухнями з вежи старое обваленное ново направена с пятром деревенимъ, а землею прикрита, на фляру зверху згонтами прикрита... ...Кухни две. Перед кухнями кга-

15 Там же. С. 33.

16 Volumina Legum // 947/83. Мѣсца. Petersburg, 1860. Т. IV. С. 447.

17 Гладышук А. А., Никитчик А. Д. Указ. соч.

нокъ з двема востокми, въ кухняхъ комори для кухонныхъ речей, лави вкругъ: первая изба по правой руке, в ней оболонъ 4, печь; з светлицы — комора, оболона 1, коминъ от печи и коморка потребная; другая светлица с приходу полеве — оболонъ три, печь простая, комора и коморка потребная, двери вси на завесахъ...»¹⁸.

Тут нельга не заўважыць важнага ўдакладнення, якое не так часта сустракаецца ў сухіх пераліках рэстра: «...з вежи старое обваленное ново направено с пятром деревенимъ...». Калі прыназоўнік «з» тут разумець, як з бок, то атрымоўваецца, што з боку старой вежы, якая ўжо абвалілася, а такой вежай у замку хутчэй за ўсё магла быць тая, што была пабудавана яшчэ князем Уладзімірам Васількавічам, у каменную піўніцу-склеп вёў уваход з драўляным навесам-пятром, які падпіраўся апорай-філяром, пакрытым зверху гонтам-драніцай.... Нешта шмат чаго пераклікаецца ў двух апошніх дакументах, разнесеных часам, і вельмі малаверагодна лічыць такую сугучнасць простаю выпадковасцю.

На самой справе, як выцякае з таго ж рэстра, «вежа од Мухавца на востокъ сонца», хутчэй за ўсё, і ёсць вежа, пабудаваная князем У. Васількавічам, а значыць, яна лакалізавана па левую руку ад уваходу ў былы замак, альбо сёння на ўсход ад археалагічнага музея «Бярэсце». Калі на больш позніх планах Берасцейскага замка ўмоўны квадрат каменнай пабудовы прыняць за піўніцу-склеп, то ўсё добра пагаджаецца з прыведзенымі вышэй довадамі аб магчымай лакалізацыі Берасцейскай мынцы ў замку, але канчатковы адказ на пастаўленае пытанне, безумоўна, за археолагамі.

І ўсё ж, што сабой уяўляла берасцейская баратынка? Шэлягі, адчаканеныя на Берасцейскай мынцы, былі падобнымі на віленскія баратынкі: на аверсе — партрэт караля Яна Казіміра, па крузе — надпіс IOAN CAS REX, пад партрэтам — манаграма Бараціні — TLB. На рэверсе — Пагоня, па крузе надпіс SOLI MAG DVC LIT 1665/1666. Над Пагоняю — вялікакняжацкая карона, пад Пагоняю — манаграма падскарбія ВКЛ Гераніма Крышпіна Кіршэнштэйна — КНРЛ. Але берасцейскія баратынкі адрозніваюцца ад віленскіх малой манаграмай КНРЛ і Пагоняй, якая мае толькі шчыт без «крылаў»¹⁹.

Але для нашай жа берасцейскай 1000-гадовай гісторыі прыярытэт Берасцейскай мынцы ў Беларусі застаецца бяспрэчным.

18 Описание староства Берестейского // Документы Московского архива Министерства юстиции. М., 1897. Т. 1. С. 205—448.

19 Рябцевич В. Н. Нумизматика Беларуси. Минск, 1995. 687 с.